

Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs

Samenvatting Lelystad

Dialogsessie Onderwijstijd

Samenvatting Dialoogsessie Onderwijstijd

In deze notitie hebben we de uitkomsten van de dialoogsessie Onderwijstijd in Lelystad samengevat. Deze notitie is bedoeld voor de deelnemers aan deze dialoogsessie.

Doel van de dialoogsessies is dromen en wensen op te halen voor het anders organiseren van de onderwijstijd. De deelnemers krijgen meer zicht op het wettelijk kader van de onderwijstijd en horen van elkaar over andere voorbeelden en dromen. In de uitgevoerde dialoogsessie zijn er twee rondes; de dromer en de realist. Als eerste wordt aan de deelnemers gevraagd om met hun dromen, idealen en onvoorwaardelijke wensen aan de slag te gaan. Daarna wordt gevraagd om realistisch naar deze ideeën te kijken, kunnen ze in de praktijk toegepast worden en wat is mogelijk in het onderwijs en de maatschappij? Deelnemers worden daarbij gevraagd om stimulerende en belemmerende factoren voor hun ideeën op te schrijven. Aan de hand van de volgende zes gespreksonderwerpen zijn de uitkomsten van de dialoogsessie samengevat:

- 1) Onderwijsorganisatie
- 2) Ontwikkeltijd en professionalisering
- 3) Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier
- 4) Onderwijskwaliteit
- 5) Curriculum en toetsing
- 6) Kansengelijkheid

Focus van Voion

Voion, het Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voor het voorgezet onderwijs, ondersteunt besturen en scholen in deze onderwijssector via twee kernopgaven: het optimaliseren van de onderwijsarbeidsmarkt en het stimuleren van veilig en vitaal werken. Daarnaast adviseert en ondersteunt Voion op verzoek ook de cao-en/of sectortafel.

De doelstellingen van Voion zijn:

- 1) het ondersteunen van de sector bij de uitvoering van de wettelijke verplichtingen (rond veilig en vitaal werken),
- 2) het bevorderen van een goed functionerende en toekomstbestendige arbeidsmarkt,
- 3) het versterken van het innovatief vermogen van de vo-sector ten aanzien van de arbeidsmarkt en arbeidsverhoudingen. Er zijn enkele onderdelen in deze samenvatting opgenomen die niet onder deze doelstellingen vallen en meer het onderwijskundig deel raken. Aan deze onderdelen wordt in deze rapportage daarom minder aandacht gegeven.

1.1. Gespreksonderwerp 1: Onderwijsorganisatie

Als de onderwijstijd opnieuw wordt vormgegeven, wat zijn dan de consequenties voor de leraren en de onderwijsorganisatie? Het anders organiseren en anders indelen van de onderwijstijd leidt tot een brede invulling van het leraarschap.¹ Leraren werken intensiever samen met collega's, ander onderwijsgevend personeel en vaker met een netwerk buiten de school.² Tijdens het tafelgesprek in Lelystad uiten de deelnemers vergelijkbare ideeën voor wat betreft het gebruik maken van het netwerk buiten de school. In het kader van onderwijstijd vermindering kan volgens hen de schoolorganisatie vooral rekening houden met samenwerkingsverbanden en –vormen met de (buitenschoolse) omgeving. De “wereld is”, immers, “de omgeving waar je leert”. De deelnemers verwachten dat door onderwijstijd vermindering het onderwijs meer “praktisch” en “stage-gericht” zal worden en dat er ruimte ontstaat voor “leren en ontwikkelen buiten de school”. De schoolorganisatie wijkt dan af van het traditionele model door het inrichten van een ‘netwerkschool’. Netwerkscholen werken met een integraal concept, waar meer onderdelen uit de omgeving van de school worden meegenomen bij het invullen van de onderwijstijd. Flexibiliteit en maatwerk in de opleiding is één van de belangrijkste bestanddelen. Op de netwerkscholen wordt er op microniveau (binnen en tussen opleidingen) of op mesoniveau (aansluiting op arbeidsmarkt) onderwijs vormgegeven³. Dit concept laat volgens de deelnemers zien hoe communities, bedrijven, ouders, experts en studenten van betekenis kunnen zijn in alternatieve activiteiten. Het belang van ‘van elkaar leren en elkaar aanvullen’ wordt in de literatuur over samenwerking in het onderwijs onderstreept.^{4 5 6} Gezamenlijk leren, nieuwe methoden uitproberen, onderlinge steun en minder isolatie⁷ kunnen positieve gevolgen zijn van bijvoorbeeld vakoverstijgend leren. Het omscholen van leraren en het opzetten van een nieuwe vorm kan het onderwijsgevend personeel eerst wel extra werkdruk opleveren en extra tijd kosten. De deelnemers zien belemmerende factoren op dit vlak: regels rondom roosters, de verplichte urennorm, de eisen van de overheid rondom de leerdoelen, het gebrek aan flexibiliteit in profielkeuzes voor leerlingen. Ze zien ook argwaan en controledwang in de onderwijsorganisaties en merken, ook onder leraren, dat er onderlinge weerstand is tegen grote veranderingen.

1.2. Gespreksonderwerp 2: Ontwikkeltijd en professionalisering

Hebben leraren voldoende bagage om betere lessen te ontwikkelen en met collega's samen te werken aan effectieve onderwijstijd? Een uitgesproken wens van de deelnemers is “meer ontwikkeltijd voor docenten”. Uit het experiment ‘Regelluwe scholen’, waarbij scholen buiten de wettelijke kaders omtrent onderwijstijd mochten treden, blijkt dat er voornamelijk gekozen wordt voor het verminderen van de onderwijstijd ten behoeve van de ontwikkeltijd en professionalisering.⁸ Leraren kunnen deze extra tijd inzetten voor bijvoorbeeld studiedagen. Het geeft hen de mogelijkheid om te focussen op professionaliseren, onderwijs te (door)ontwikkelen en de onderwijsvisie uit te werken.⁹ De deelnemers in Lelystad benadrukken overigens wel dat leraren open moeten

¹ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

² D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

³ Sligte, H.W., Heyma, A.O.J., Eck, E. van, Meijden, A.J.H. van der. De Netwerkschool. Kohnstamm Instituut, 2015

⁴ VO-Raad. Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort. Praktijkvoorbeelden uit de sector, 2018.

⁵ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

⁶ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

⁷ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

⁸ <https://regelluwescholen.nl/>

⁹ A. L. Van der Vegt, S. Weijers, G. Damstra, T. Klein, M. Boogaard, W. Schenke en S. Zandbergen. Regel het maar! Eindrapportage monitoronderzoek experiment Regelluwe scholen. Oberon, Kohnstamm Instituut en EDventure, 2020.

staan voor een vermindering van de onderwijstijd. Dit vraagt om een vorm van flexibiliteit, omdat het een beroep doet op hun aanpassingsvermogen en vermogen om het onderwijs anders te organiseren. Hiervoor is een veilige en vertrouwde omgeving met een gemotiveerd en open-minded team nodig waar de verantwoordelijkheid ligt bij leraren én de hele organisatie. Een team dat op elkaar durft te vertrouwen, maar ook een team dat op zoek gaat naar een invulling van de onderwijstijd waarbij focus wordt gelegd op talenten en motivatie van zowel leraar als leerling. Dit vergt een bredere definitie van onderwijstijd met focus op samenhang, keuzevrijheid, flexibiliteit en meer praktijkgericht.

Een van de deelnemers spreekt zich uit voor het opdelen van onderwijstijd in “*docenttijd*” (bijv. voor zaken waar de leraar bij nodig is), “*werktijd*” (bijv. tijd waarin leerlingen werken aan vakgebonden opdrachten of naar eigen behoefte) en “*groepstijd*” (bijv. tijd waarin er ruimte is voor verbinding en samenwerking, al dan niet onder begeleiding). Volgens de deelnemer leidt de opdeling van onderwijstijd in dit geval tot meer ontwikkeltijd voor de vakleraar. Niet iedere situatie vraagt echter om de aanwezigheid van leraren en zij kunnen die tijd dan gebruiken voor het voorbereiden/ontwikkelen van lesmateriaal en professionalisering. Het speelveld waar men dan rekening mee moet houden is om na te gaan in hoeverre en wanneer de leraar, al dan niet fysiek, voor de klas moet staan.

Rollen en taken

Een andere denkrichting van de deelnemers is om de rol van de leraar als expert meer te benadrukken en om het leerproces van de leerling centraal te stellen. Daarnaast wordt er uitgesproken om leraren minder de rol van instructeur op zich te laten nemen vanwege de wens om minder lestijd te richten op instructie. Beide denkrichtingen hebben betrekking op een veranderende rol van de leraar. Leraren kunnen bijvoorbeeld een meer coachende of begeleidende rol spelen. Volgens één van de deelnemers zijn coaches nodig om juist het één-op-één proces mogelijk te kunnen maken. De nadruk ligt hierbij op het zelfstandig (kunnen) werken en daarbij moeten leraren meer differentiëren.¹⁰ Voor de duurzame inzetbaarheid van oudere leraren kan het anders verdelen van rollen tot minder werkdruk leiden, als zij bijvoorbeeld lesgevende taken loslaten en coachende taken oppakken.¹¹

Bioritme

Vanuit een andere invalshoek geeft één van de deelnemers aan dat er rekening gehouden kan worden met het “*bioritme*” van leerlingen. De deelnemer stelt met deze denkrichting dat het rooster aangepast kan worden naar het moment van leerlingen waarop zij, vanuit het bioritme perspectief gezien, het beste openstaan om te leren. Door rekening te houden met de schommelingen in het biologisch ritme van leerlingen, denk hierbij aan attentieniveau, alertheid, geheugenwerking en prestaties gedurende de dag, zou de effectiviteit van lessen kunnen toenemen. Voor het flexibel omgaan met het rooster is rekening houden met het bioritme van leerlingen één van de beweegredenen die in de literatuur gevonden wordt.¹²

¹⁰ D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

¹¹ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

¹² A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte Overallrapportage. Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

1.3. Gespreksonderwerp 3: Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier

Binnen het wetgevend kader rondom onderwijstijd wordt niet gesproken over de aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier. De VO-raad heeft met de catalogus *Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort?* praktijkvoorbeelden opgehaald om voorbeelden van anders organiseren weer te geven. De voorbeelden hebben betrekking op samenwerking tussen leraren, inzet van ander personeel, samenwerking met de omgeving en onderwijs op maat. Er is echter niet veel informatie beschikbaar of scholen door de onderwijstijd anders te organiseren de kwaliteit van het onderwijs kunnen verbeteren en het werken in het onderwijs aantrekkelijker kunnen maken.¹³

Er zijn op basis van de denkrichtingen van de deelnemers wel aanwijzingen dat er gevolgen kunnen zijn voor de aantrekkelijkheid van het beroep en het ervaren werkplezier van leraren wanneer de onderwijstijd verminderd wordt. Er heerst een overeenstemming over het anders organiseren van het onderwijs door het centraal stellen van de leerling, het anders vormgeven van toetsing en het koppelen van vakken. Door het anders organiseren van het onderwijs op basis van de dromen en denkrichtingen van de deelnemers kan de aantrekkelijkheid van het leraarschap als beroep en ervaren werkplezier naar verwachting positief beïnvloed worden. De deelnemers hebben immers zelf aangegeven wat zij een verlaging van de onderwijstijd willen realiseren.

1.4. Gespreksonderwerp 4: Onderwijskwaliteit

In de huidige onderwijstijd in Nederland geldt een urennorm per opleiding waaraan leerlingen en leraren moeten voldoen. Wat gebeurt er met de leeropbrengsten van leerlingen als er minder onderwijs gegeven wordt en welk effect heeft dit voor de leraar? Uit het tafelgesprek komt naar voren dat de deelnemers zich afvragen of het onderwijs niet beter op resultaat of impact afgerekend kan worden in plaats van op het aantal uur onderwijs dat wordt gegeven volgens de wettelijke urennorm. Bovendien stellen de deelnemers dat het dan niet om het aantal daadwerkelijk gegeven lessen gaat, maar juist om de meerwaarde en opbrengsten van de onderwijstijd voor de leerlingen. Volgens onderzoek van Boogaard, Blok, Van Eck en Schoonenboom (2004) zijn er echter randvoorwaarden waaraan scholen moeten voldoen om bij het anders organiseren van het onderwijs de onderwijskwaliteit te kunnen waarborgen. De randvoorwaarden hebben met name betrekking op de effecten op de leerresultaten en ervaringen van leraren en leerlingen.¹⁴ Binnen het Nederlandse onderwijs wordt er aanbod-gestuurd gewerkt in plaats van vraag-gestuurd vanuit de leerlingen. Zo kunnen leerlingen in het algemeen afgerekend worden op bepaalde vakken waar ze niet goed in zijn terwijl ze wellicht wél op het juiste niveau zitten. Voor meer kwaliteit in het onderwijs en daarmee een stijging in de onderwijsopbrengsten zou het onderwijs zich meer kunnen richten op maatwerk. Doordat leraren meer gericht aandacht kunnen geven aan leerlingen die dit meer nodig hebben, bijvoorbeeld als ze leerproblemen hebben, kan de onderwijskwaliteit verhoogd worden. Leerlingen wordt een basis gegeven vanuit waar ze kunnen werken aan hun eigen leerproces en leraren nemen een andere positie in. Ze denken mee met de leerling en helpen met het samenstellen van een plan. Dit vereist wel een flexibiliteit in roosters, vakken, keuzes en zelfstudie.

¹³ VO-raad. *Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort. Praktijkvoorbeelden uit de sector.* 2018.

¹⁴ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. *Ander onderwijs, minder leraren.* 2004.

1.5. Gespreksonderwerp 5: Curriculum en toetsing

Als we focussen op de kwaliteit van het onderwijs en tegelijkertijd de onderwijstijd kunnen verminderen, neem de druk op het curriculum dan niet ontzettend toe? Een vermindering van de onderwijstijd heeft volgens de deelnemers impact op het curriculum en toetsing. Volgens de deelnemers mag er meer rekening gehouden worden met niveaudifferentiatie, waarbij leerlingen vakken kunnen afronden op verschillende niveaus. Dit betekent dat er niveaudifferentiatie in diploma's kan ontstaan, waarbij de deelnemers spreken van een “*combi-diploma*”. In dit geval zouden leraren niet meer traditioneel aan een vaste klas, zoals havo 3, lesgeven, maar aan een wisselende groep leerlingen op basis van hun niveau binnen een vak. Zo stelt één van de deelnemers voor dat leerlingen “*vakken op diverse niveaus kunnen afronden in plaats van op één niveau*”. De kanttekening die de deelnemers hierbij plaatsen is dat het wel veranderbereidheid vraagt van zowel leraren, maatschappij en overheid.

Toetsing en maatwerk

Aanvullend op de denkrichtingen van de deelnemers om het leerproces en de leerling meer centraal te stellen, is de wens om de toetsing te baseren op examendossiers of het werken met certificaten in plaats van met cijfers voor een vak. “*Het gaat niet om het aantal uur, maar om de waarde, de opbrengsten, ze krijgen waarde- of ervaringspunten. Je moet dan een bepaalde leeropbrengst hebben om naar een volgend traject te kunnen*”, stelt een van de deelnemers. Het geven van cijfers kan daarbij van ondergeschikt belang zijn. Een vermindering van de onderwijstijd geeft in de ogen van de deelnemers in dit geval de ruimte om leerlingen te laten werken aan hun eigen eindexamenportfolio. Daarnaast geven meerdere deelnemers aan om te “*stoppen met de eindexamens*”, omdat er zorgen bestaan over de discrepantie over wat er getoetst wordt en wat er relevant is voor een vervolopleiding.

Een andere denkrichting wat betreft curriculum is om leerlingen buitenlandervaring op te laten doen. Zo stelt een van de deelnemers dat een buitenlands leerarrangement een deel van het curriculum kan vervangen. Hierbij wordt gedacht aan het leren van een taal in het buitenland en het volgen van afstandsonderwijs voor de overige vakken. Dit houdt in dat er wederom vanuit een flexibilisering uitgegaan wordt, waarbij leraren via e-learning hun vakken kunnen blijven aanbieden aan de leerlingen die in het buitenland verblijven.

Door het anders indelen van de onderwijstijd kan de toetsing flexibeler: leerlingen kunnen gespreid examens doen, er kan adaptief getoetst worden of vakken kunnen op verschillende niveaus worden afgesloten.^{15 16} Leraren kunnen in scholen waar specialisaties mogelijk zijn zich ook in de rol van toetsspecialist verdiepen.¹⁷ Daarnaast zijn veel deelnemers het met elkaar eens om de bestaande niveaus op te heffen. Lesuren moeten een bredere definitie krijgen en bestaan uit verschillende vormen: één op één, groepswork of projecttijd. Voor leraren betekent dit het opzetten van een andere werkvorm en de leerlingen op andere manieren onderwijzen. Bijvoorbeeld met andere instructievormen, verschillende groepen leerlingen in de les, of hulp van oudere leerlingen in de les.

¹⁵ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁶ A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte Overalrapportage. Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁷ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

1.6. Gespreksonderwerp 6: Kansengelijkheid

Hoe waarborgen we gelijke kansen voor elke leerling met een nieuwe organisatie van onderwijstijd? Volgens de deelnemers moeten leraren in ieder geval rekening houden met het leveren van maatwerk. Het gaat hierbij om het leveren van maatwerk vanuit zowel de school, de overheid en de leraar. Een voorbeeld van het leveren van maatwerk vanuit de school of de overheid heeft betrekking op buitenlandervaring. Niet iedere leerling zal in staat zijn, gezien de variatie in sociaaleconomische status van de ouders, om de financiële lasten te kunnen dragen om voor een langere periode in het buitenland een taal te leren. Volgens de deelnemers is het opdoen van buitenlandervaring daarom voor een kleine groep leerlingen mogelijk. Om de kansengelijkheid op dit gebied te vergroten geven de deelnemers aan dat de overheid een stimulerende rol kan spelen door het subsidiëren van dergelijke leeractiviteiten voor leerlingen, zodat alle leerlingen er, naar eigen wens, aan kunnen deelnemen.

Leraren spelen volgens de deelnemers ook een grote rol op het gebied van kansengelijkheid. Het onderwijs dient zich te richten op de “*talenter*” van leerlingen of de aandacht uit te laten gaan naar “*plekken waar de ‘nood’ is*”. “*Onderzoeken wat leerlingen echt nodig hebben en daarop inspelen en mogelijk maken*”, is volgens een van de deelnemers van belang om de kansengelijkheid in het onderwijs te vergroten. Het gevolg is dat leraren meer maatwerk leveren door het onderwijs meer af te stemmen op de leerbehoeftes en talenten van leerlingen.

Een andere denkrichting heeft zowel betrekking op de toetsing als op kansengelijkheid. De deelnemers spreken zich uit voor de mogelijkheid voor het volgen van vakken op verschillende niveaus. Hierdoor is de kans dat een leerling slaagt voor ieder vak mogelijk groter dan wanneer een leerling over een minimaal vmbo-, havo- of vwo-beheersingsniveau moet beschikken voor alle vakken. De vraag is wel hoe deze organisatie van het onderwijs zich leent voor de toelating aan het vervolgonderwijs.

.....

Het voortgezet onderwijs: een aantrekkelijke werkomgeving waar iedereen duurzaam, enthousiast en veilig kan werken! Dat is waar Voion, in samenwerking met scholen, de VO-raad en vakbonden, aan wil bijdragen. We initiëren onderzoek en delen kennis over de onderwijsarbeidsmarkt en veilig en vitaal werken. We inspireren met praktijkverhalen en ontwikkelen instrumenten en handreikingen die toepasbaar zijn voor de hele sector. Samen werken we aan het beste onderwijs.

.....

www.voion.nl

Voion is een initiatief van de sociale partners in het voortgezet onderwijs.

 ACb

 CNV ONDERWIJS

 FOV

 FNV

 VO RAAD

 VOION
Arbeidsmarkt & Opleidingssector
voortgezet onderwijs